

Yazar/Author
Abdülhalim İNAM*

Makale Adı/Article Name

Batı Avrupa Ülkelerinde Ailede İslami Din Eğitimi: İmkanlar ve Sınırlılıklar

*Religious Education in the Family in Western European Countries:
Opportunities and Limitations*

ÖZ

Bu makale, Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan ailelerin din eğitimi süreçlerinde sahip oldukları imkânları ve karşılaştıkları temel sınırlılıkları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle dinin nesillere aktarımında ailenin merkezi rolü ile dışsal faktörlerin bu sürece etkisi incelenmektedir. Araştırma, kuramsal bir çerçeve oluşturmak adına kapsamlı bir literatür taramasına dayanmaktadır. Mevcut akademik çalışmaların yanı sıra süreç, doğrudan saha gözlemleriyle desteklenerek nitel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışma; Batı Avrupa'daki yasal çerçeveler, devlet okulları, hafta sonu okulları ve sivil toplum kuruluşlarını kapsar. Özellikle göçmen Müslüman gençlerin kimlik arayışları ve toplumsal çevreyle olan etkileşimleri odağa alınmıştır. Ailenin birincil kurum olma özelliği sürse de, nesiller arası sekülerleşme ve bireyci değerlerin ailevi eğitimle çatıştığı saptanmıştır. İslamofobik yaklaşımlar ve pedagojik yetersizlikler süreci zorlaştırmaktadır. Sosyal baskılar karşısında ailenin tek başına yetersiz kaldığı, bu nedenle okul ve sivil toplumla entegre, bütüncül eğitim modellerinin geliştirilmesinin zorunlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Aile, Batı Avrupa, Sekülerleşme, Göçmen Müslümanlar, Kimlik.

ABSTRACT

This article aims to analyze the opportunities and fundamental limitations faced by families living in Western European countries in their religious education processes. In particular, the primary role of the family in the transmission of religion to future generations and the impact of external factors on this process are examined. The research is based on a comprehensive literature review to establish a theoretical framework. In addition to existing academic studies, the process has been addressed through a qualitative approach, supported by direct field observations. The study covers legal frameworks, public schools, weekend schools, and civil society organizations in Western Europe. It specifically focuses on the identity quests of immigrant Muslim youth and their interactions with the social environment. It has been determined that although the family maintains its status as the primary institution, intergenerational secularization and individualistic values clash with familial education. Islamophobic approaches and pedagogical deficiencies further complicate the process. It is concluded that the family's efforts alone may remain insufficient in the face of social pressures; therefore, it is essential to develop holistic education models that integrate intra-familial education with schools and civil society.

Keywords: Religious Education, Family, Western Europe, Secularization, Immigrant Muslims, Identity.

* Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye, abdulhaliminam@hotmail.com

Extended Abstract

Introduction and Purpose Western Europe, despite its deep historical Christian roots, is currently undergoing an intense process of secularization. This transformation affects every stratum of the social structure, particularly the family, which is traditionally the fundamental unit for the intergenerational transmission of religion. As modernization and secularization accelerate, the family institution faces new challenges in maintaining its central role in religious education. This situation is particularly complex for immigrantorigin and Muslim families who have settled in Western Europe through increasing migration waves in recent years. For these families, providing religious education to their children in a predominantly secular environment presents a duality of significant opportunities and serious challenges.

The primary objective of this study is to comprehensively analyze the opportunities and limitations faced by families in Western European countries regarding religious education processes. The study aims to move beyond a singular focus on legal rights or institutional barriers by examining the interplay between legal frameworks, institutional support mechanisms, and sociocultural pressures. It seeks to shed light on the difficulties encountered in the field of religious education and propose strategic approaches to overcome these challenges, thereby contributing to the academic literature and serving as a practical guide for policymakers and educational institutions.

Methodology and Data Sources This article is a descriptive and comparative study that synthesizes findings from existing academic literature and field research. The research model aligns with the logic of Mixed Methods research, integrating both quantitative data (large-scale surveys) and qualitative data (in-depth interviews, focus groups) from existing field studies. The theoretical framework is grounded in the concept of “Lived Religion,” which posits that family religious education is not merely about transmitting rules but is shaped through the daily practices and identity struggles of parents and youth.

The scope of the data includes peer-reviewed academic articles, book chapters, and research reports focusing on religious education and religiosity among immigrant Muslim families and youth in Western European countries, specifically Germany, Austria, Belgium, France, the United Kingdom, and the Netherlands. The analysis utilizes Thematic Analysis to identify common themes such as parental expectations and identity conflicts, and Comparative Analysis to evaluate how different national contexts - such as Germany’s cooperative religious education model versus France’s strict secularism- impact family religious education.

Findings and Discussion: Opportunities The study identifies that the foundational opportunity for religious education lies in the legal framework. Most Western European constitutions and international conventions, such as the European Convention on Human Rights (ECHR), guarantee freedom of religion and conscience. This legal backing grants parents the right to raise their children according to their own philosophical and religious beliefs. Consequently, the family retains its sociological status as the *prima schola* (primary school) where religion is first internalized. Research highlights that the role modeling and religious practices of parents and grandparents are the most decisive factors in transmitting faith to new generations.

Furthermore, institutional opportunities support the family. These include religious education classes in public schools (varying by country), weekend schools established by communities, and programs organized by civil society organizations (NGOs) and religious foundations. For instance, in Germany and Belgium, state-supported religious education is available, whereas, in the UK, faith-based schools are integrated into the public system. These institutions allow children to reinforce their religious identities within peer groups and support the preservation of native languages and cultural heritage.

Findings and Discussion: Limitations Despite these opportunities, the study reveals that families face profound limitations driven by the cultural and social pressures of secularization. The most significant challenge is “intergenerational secularization,” where each new generation exhibits weaker religiosity than the previous one. The values propagated by socialization channels -schools, media, and peer groups- are often secular and individualistic, clashing directly with the community-oriented religious education provided by the family.

This clash creates a severe “identity conflict” for Muslim youth. They find themselves navigating between the traditional religious values of their families and the secular lifestyle of the majority society. As noted in the literature, this often forces youth into a psychological “in-between” state. While some may reject their religious identity to assimilate, others attempt a painful synthesis. However, the study notes that high religious attachment can sometimes correlate with exclusion from national identification in certain European contexts.

Moreover, Islamophobia and negative public perceptions of Islam constitute a major barrier. The post-9/11 era and subsequent terror attacks in Europe have fueled prejudices, making it difficult for young people to express their religious identity openly. Institutional biases in schools and negative media portrayals force youth into a defensive posture, hindering the healthy development of a positive religious identity.

Finally, the study identifies structural deficiencies regarding the quality of Islamic education. There is a lack of pedagogically sound methodologies compatible with modern Western life. Educational materials are often imported and fail to address the specific ethical and social questions faced by European youth. Additionally, many educators lack pedagogical formation, relying on traditional rote learning rather than fostering critical thinking. Theological differences and lack of coordination between various Islamic communities further fragment the educational landscape.

Conclusion and Recommendations In conclusion, while families in Western Europe possess strong legal rights and institutional options for religious education, these are often insufficient to potentialize the heavy cultural pressures of secularization and Islamophobia. The family remains central but cannot succeed in isolation.

Therefore, there is an urgent need for holistic educational models that integrate the family, school, and civil society. The study proposes several solutions:

1. **Integrated Models:** Stronger cooperation between schools and religious communities to create inclusive environments.
2. **Pedagogical Reform:** Moving away from rote learning toward interactive, critical thinking-based methods that relate religious values to daily life and modern ethics (e.g., human rights, environment).
3. **Qualified Personnel:** Developing training programs for religious educators that combine theological knowledge with pedagogical skills and an understanding of Western European society.
4. **Combating Islamophobia:** Joint efforts by governments, media, and educational institutions to create positive perceptions and safe environments where youth can express their identity without fear of exclusion.

By implementing these strategies, it is possible to help young generations develop healthy religious identities while successfully integrating into the multicultural fabric of Europe.

Giriş

Batı Avrupa, tarihsel olarak derin Hristiyan köklere sahip olmasına rağmen, günümüzde yoğun bir sekülerleşme sürecinden geçmektedir. Bu durum, toplumsal yapının her katmanını etkilediği gibi, dinin nesiller arası aktarımının en temel birimi olan aileyi de derinden etkilemektedir. Geleneksel olarak dinin aktarımında merkezi bir rol oynayan aile kurumu, modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle birlikte yeni meydan okumalarla karşılaşmaktadır. Özellikle son yıllarda artan göç hareketleriyle birlikte Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan göçmen kökenli ve Müslüman aileler için bu seküler ortamda çocuklarına din eğitimi vermek hem çeşitli fırsatları hem de ciddi zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, Batı Avrupa ülkelerindeki ailelerin din eğitimi süreçlerinde karşılaştıkları imkânları ve sınırlılıkları kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, öncelikle din eğitiminin hukuki zeminini ve ailenin bu süreçteki rolünü ele alacak, ardından devlet okulları, hafta sonu okulları, sivil toplum kuruluşları ve özel dini okullar gibi kurumsal imkânları inceleyecektir. Bu imkânlar, ailelerin çocuklarına dini değerleri aktarma çabalarına destek olmakla birlikte, her birinin kendine özgü avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Sonrasında ise sekülerleşme, kültürel baskı, kimlik ikilemleri, İslamofobik yaklaşımlar, İslami bilgi kaynaklarının ve eğitimcilerin niteliği, cemaatler arası farklılıklar ve pedagojik metodoloji eksiklikleri gibi sınırlılıklar detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Bu sınırlılıklar, din eğitiminin etkinliğini azaltmakta ve genç nesillerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini engellemektedir. Bu tartışmalar, literatür taraması ve saha gözlemlerine dayalı güncel verilerle desteklenecek, böylece konuya ilişkin derinlemesine bir perspektif kazandıracaktır. Ayrıca Batı Avrupa bağlamında din eğitiminin karmaşık dinamiklerini

anlamaya yönelik önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular ışığında, Batı Avrupa bağlamında ailede din eğitiminin geleceğine yönelik bütüncül ve uygulanabilir çözüm önerileri sunulacaktır. Bu çalışma akademik literatüre katkı sağlamayı ve politika yapıcılar/ilgili kurumlar için pratik bir rehber niteliği taşımayı hedeflemektedir. Çalışmanın amacı, Batı Avrupa'daki din eğitimi alanında karşılaşılan zorluklara ışık tutmak ve bu zorlukların üstesinden gelmek için stratejik yaklaşımlar önermektir. Bu sayede, genç nesillerin dini kimliklerini koruyarak topluma entegre olmaları ve çok kültürlü bir Avrupa'da barış içinde bir arada yaşamaları mümkün olacaktır.

Bu çalışma, Batı Avrupa ülkelerinde ailede din eğitiminin çok yönlü doğasını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. İlk olarak, din ve vicdan özgürlüğünün anayasal ve yasal güvenceleri bağlamında ailenin din eğitimindeki temel rolü incelenecektir. Bu bölümde, ailenin birincil din eğitimi kurumu (prima schola) olarak önemi ve ebeveynlerin çocuklarını kendi inançları doğrultusunda yetiştirme hakkı detaylandırılacaktır. Ayrıca, anne-baba ve büyükanne/büyükbabaların dini pratikleri ve rol modelliklerinin nesiller arası dini aktarımdaki belirleyici etkisi vurgulanacaktır.

İkinci olarak, devlet okullarındaki din eğitimi dersleri, hafta sonu okulları, sivil toplum kuruluşları ve özel dini okullar gibi kurumsal imkânlar ele alınacaktır. Bu kurumların aile içi eğitimi destekleyici ve tamamlayıcı rolleri, farklı ülkelerdeki uygulama modelleri ve karşılaştıkları zorluklar derinlemesine analiz edilecektir. Bu imkânlar, ailelerin çocuklarına dini değerleri aktarma çabalarına destek olmakla birlikte, her birinin kendine özgü avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ailede din eğitimi olumsuz etkileyen temel sınırlılıklar detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Bu sınırlılıklar arasında, Batı Avrupa toplumlarında giderek artan sekülerleşme olgusu ve bunun nesiller arası dini aktarım üzerindeki etkileri önemli bir yer tutmaktadır. Okul, medya ve arkadaş çevresi gibi sosyalleşme kanallarının taşıdığı seküler ve bireyci değerlerin, ailenin verdiği dini eğitimle nasıl çatıştığı incelenecektir. Ayrıca, göçmen kökenli ve Müslüman ailelerin çocuklarında yaşanan kültürel baskı ve kimlik ikilemleri, aile ve cemaatin dini değerleri ile çoğunluk toplumunun seküler yaşam tarzı arasındaki gerilimler ele alınacaktır. İslamofobik yaklaşımların ve İslam'a yönelik olumsuz algıların, gençlerin dini kimliklerini açıkça ifade etmelerini nasıl zorlaştırdığı ve din eğitimi süreçlerini nasıl etkilediği de bu bölümde kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir. Son olarak, İslami bilgi kaynaklarının ve eğitimcilerin niteliği, farklı cemaatler arasındaki yaklaşımsal farklılıklar ve modern Batı yaşamının gerçeklikleriyle uyumlu, pedagojik açıdan sağlam bir din eğitimi metodolojisinin geliştirilememiş olması gibi yapısal eksiklikler üzerinde durulacaktır. Bu sınırlılıklar, din eğitiminin etkinliğini azaltmakta ve genç nesillerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini engellemektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise, bu kapsamlı analizin ışığında, Batı Avrupa bağlamında ailede din eğitiminin geleceğine yönelik bütüncül ve uygulanabilir çözüm önerileri sunulacaktır. Bu öneriler, entegre eğitim modellerinin geliştirilmesi, pedagojik metodolojinin güçlendirilmesi, kapsayıcı ve güncel müfredatların oluşturulması, İslamofobi ile mücadele ve olumlu algı oluşturma çabaları ile nitelikli eğitimci ve lider yetiştirme programlarının önemi üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu çalışma hem akademik literatüre katkı sağlamayı hem de politika yapıcılar, eğitimciler ve dini cemaatler için pratik bir rehber niteliği taşımayı hedeflemektedir. Çalışmanın amacı, Batı Avrupa'daki din eğitimi alanında karşılaşılan zorluklara ışık tutmak ve bu zorlukların üstesinden gelmek için stratejik yaklaşımlar önermektir. Bu sayede, genç nesillerin dini kimliklerini koruyarak topluma entegre olmaları ve çok kültürlü bir Avrupa'da barış içinde bir arada yaşamaları mümkün olacaktır. Bu çalışma, din eğitiminin sadece dini bir mesele olmaktan öte, toplumsal uyum, kimlik gelişimi ve kültürel çeşitliliğin korunması açısından da kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

1. Yöntem

Bu makale, Batı Avrupa ülkelerinde ailede din eğitimi konusundaki imkân ve sınırlılıkları, mevcut akademik literatür ve saha çalışması bulgularının sentezi yoluyla analiz eden betimsel ve karşılaştırmalı bir çalışmadır. Çalışmanın temel amacı, literatürdeki dağılık bilgiyi ve farklı ülkelerdeki saha araştırmalarından elde edilen verileri bütüncül bir çerçevede sunmaktır.

1.1. Araştırma Modeli ve Yaklaşımı

Çalışma, Karma Yöntem araştırmalarının temel mantığına uygun olarak, hem nicel (büyük ölçekli anketler) hem de nitel (derinlemesine görüşmeler, odak grupları) verileri içeren mevcut saha çalışmalarının bulgularını sentezlemektedir. Bu yaklaşım, konunun hukuki, sosyolojik ve pedagojik boyutlarını derinlemesine anlamayı sağlamaktadır. Özellikle, dinin günlük yaşamdaki tezahürlerini inceleyen “Yaşanan Din” (Lived Religion) kavramı, aile içi din eğitiminin sadece kurallardan ibaret olmadığını, aynı zamanda ebeveynlerin ve gençlerin gündelik pratikleri ve kimlik mücadeleleri üzerinden şekillendiğini anlamada temel bir teorik çerçeve sunmuştur.

1.2. Veri Kaynakları ve Kapsamı

Çalışmanın veri kaynakları, Batı Avrupa ülkelerinde (özellikle Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İngiltere ve Hollanda) göçmen kökenli Müslüman aileler ve gençlerin din eğitimi ve dindarlığı üzerine odaklanan hakemli akademik makaleler, kitap bölümleri ve araştırma raporlarından oluşmaktadır. Bu kaynaklar, özellikle nesiller arası dindarlık aktarımı, sekülerleşme, kimlik oluşumu ve İslamofobi gibi makalenin ana temalarıyla doğrudan ilgili saha çalışmalarını kapsamaktadır.

1.3. Analiz Yöntemi

Elde edilen saha çalışması bulguları, Tematik Analiz ve Karşılaştırmalı Analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Tematik Analiz, farklı saha çalışmalarındaki ortak ve ayrışan temaları (örneğin, ebeveynlerin eğitim beklentileri, gençlerin kimlik ikilemleri) belirlemek için kullanılmıştır. Karşılaştırmalı Analiz ise, Batı Avrupa ülkelerinin farklı ulusal bağlamlarının (örneğin, Almanya’daki kurumsal din eğitimi modeli ile Fransa’daki katı laiklik modeli) ailede din eğitimi üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla uygulanmıştır.

2. İmkanlar

2.1. Hukuki Zemin ve Ailenin Rolü

Batı Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun anayasaları ve yasal düzenlemeleri, din ve vicdan özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak güvence altına almaktadır (Yılmaz, 2007). Bu hukuki çerçeve, ebeveynlere çocuklarını kendi dini ve felsefi inançları doğrultusunda yetiştirme hakkını tanımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları da bu hakkın korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, AİHM, ebeveynlerin çocuklarının dini veya felsefi inançlarına saygı duyulmasını ve dinlerini açıklamaya mecbur bırakılmamalarını güvence altına alan bir muafiyet sistemini desteklemektedir (Demirtaş - Furat, 2023). Bu yasal güvenceler, ailelerin çocuklarına dini eğitim verme özgürlüğünün temelini oluşturmaktadır.

Aile, dinin ilk öğrenildiği ve içselleştirildiği birincil kurum (prima schola) olma özelliğini tarihsel ve sosyolojik olarak sürdürmektedir. Dini değerlerin, inançların ve pratiklerin nesiller arası aktarımında ailenin merkezi bir rolü bulunmaktadır (Doğan, 2008). Özellikle anne-babanın ve hatta büyükanne ve büyükbabaların dini pratikleri, yaşam tarzları ve rol modellikleri, inancın yeni nesillere aktarılmasında en belirleyici faktör olarak öne çıkmaktadır. Çocuklar, dini ibadetleri, ahlaki değerleri ve toplumsal normları ilk olarak aile ortamında gözlemleyerek ve deneyimleyerek öğrenirler. Bu bağlamda, aile içi dini atmosfer, çocuğun dini kimliğinin

oluşumunda ve pekişmesinde kritik bir öneme sahiptir. Aile içinde yaşanan dini deneyimler, çocuğun ileriki yaşamında dini inançlarına bağlılığını ve dini pratiklerini sürdürmesini doğrudan etkileyebilmektedir (Llorent-Vaquero, 2018).

Bu hukuki zemin ve ailenin birincil rolü, Batı Avrupa'daki sekülerleşme eğilimlerine rağmen din eğitiminin aile içinde devam etmesini sağlayan önemli bir imkân sunmaktadır. Devletin dini eğitim konusundaki tarafsızlığı veya laik duruşu, ailelerin kendi dini inançlarını çocuklarına aktarma özgürlüğünü kısıtlamamaktadır; aksine, bu özgürlük yasal güvencelerle desteklenmektedir. Bu durum, özellikle göçmen kökenli ve azınlık dinlere mensup aileler için kendi dini ve kültürel kimliklerini koruma ve gelecek nesillere aktarma konusunda hayati bir imkân sağlamaktadır.

2.2. Kurumsal İmkânlar

Aile içi din eğitimi destekleyen ve tamamlayan çeşitli kurumsal imkânlar da Batı Avrupa ülkelerinde mevcuttur. Bu imkânlar, devlet okullarındaki din eğitimi derslerinden, sivil toplum kuruluşları tarafından organize edilen programlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde aile içi din eğitimi destekleyen ve tamamlayan kurumsal imkânlar, çeşitlilik arz etmekle birlikte, her birinin kendine özgü işleyiş mekanizmaları ve karşılaştığı zorluklar bulunmaktadır. Bu imkânların detaylı analizi, din eğitiminin muhteva yapısını ve farklı aktörlerin rolünü anlamak açısından oldukça önemlidir.

2.2.1. Devlet Okullarındaki Din Eğitimi Dersleri

Batı Avrupa ülkelerinde devlet okullarındaki din eğitimi uygulamaları, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde din eğitimi zorunlu bir ders olarak müfredatta yer alırken, bazılarında seçmeli olarak sunulmakta veya muafiyet sistemi uygulanmaktadır. Örneğin, Almanya gibi ülkelerde din dersleri anayasal bir hak olarak kabul edilmekte ve farklı dini cemaatlere mensup çocuklara kendi dinlerini öğrenme imkânı sunulmaktadır. Almanya'da, eyaletlere göre farklılık göstermekle birlikte, Katolik, Protestan ve giderek artan bir şekilde İslam din dersleri sunulmaktadır. Bu dersler, ilgili dini cemaatlerle işbirliği içinde geliştirilen müfredatlar çerçevesinde, devlet tarafından atanan ve denetlenen öğretmenler tarafından verilmektedir. Bu model, dini cemaatlerin kendi inançlarını resmi eğitim sistemi içinde aktarmalarına olanak tanıırken, aynı zamanda devletin eğitimdeki denetimini de sürdürmesini sağlamaktadır. Ancak, bu derslerin içeriği, öğretmen yeterlilikleri ve tüm dini gruplara eşit erişim gibi konularda zaman zaman tartışmalar yaşanabilmektedir (Zengin, 2023). Bu dersler, genellikle ilgili dini cemaatlerin temsilcileriyle iş birliği içinde hazırlanmakta ve din dersi öğretmenleri de ilgili cemaatler tarafından onaylanmaktadır. Aynı şekilde toplam nüfusunun % 10'undan fazlasını göçmenlerin oluşturduğu (Canatan, 2019) Belçika'da da din eğitimi okullarda görevli öğretmenler tarafından verilmektedir. Avusturya'dan sonra İslam'ı resmi din olarak tanıyan ve aynı zamanda Batı Avrupa ülkeleri içinde ilk defa İslam din dersinin okullarda zorunlu seçmeli dersler arasında yer almasına imkân sağlayan Belçika'da diğer ülkelerde farklı olarak camilerde görev yapan imam hatiplerin maaşları da devlet tarafından ödenmekte ve camilerin cari giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır (Doğaner, 1992). Ancak Fransa gibi laiklik ilkesi daha katı bir şekilde uygulanmakta ve devlet okullarında herhangi bir dini eğitim verilmemektedir. Bu ülkede din eğitimi, tamamen ailelerin ve dini cemaatlerin sorumluluğundadır. Bu yaklaşım, devletin dini konularda tarafsızlığını korumasını sağlarken, dini eğitim ihtiyacını karşılamak isteyen aileler için ek yükler getirebilmektedir. İngiltere gibi ülkelerde ise, devlet okullarının büyük bir kısmı dini kuruluşlar tarafından kurulmuş veya desteklenmekte olup, bu okullarda dini eğitim müfredatın önemli bir parçasıdır. Bu model, dini çeşitliliğe daha fazla alan açarken, dini okulların kamu fonlarından yararlanması ve müfredatlarının denetimi gibi konularda tartışmalara yol açabilmektedir (Cumper, 2012).

2.2.2. Hafta Sonu Okulları ve Cemaat Temelli Eğitim

Devlet okullarındaki din eğitimi modellerinin yetersiz kaldığı veya hiç bulunmadığı durumlarda, hafta sonu okulları ve cemaat temelli eğitim kurumları, özellikle göçmen topluluklar için hayati bir rol oynamaktadır. Bu okullar, genellikle camiler, kiliseler veya kültürel merkezler bünyesinde faaliyet göstermekte olup, çocuklara ve gençlere kendi dini ve kültürel miraslarını öğretmeyi amaçlamaktadır. Müslüman topluluklar özelinde, Kur'an kursları, dini bilgiler dersleri ve ana dil eğitimi, bu hafta sonu okullarının temel müfredatını oluşturmaktadır. Bu kurumlar, çocukların dini kimliklerini pekiştirmelerine, ana dillerini ve kültürlerini korumalarına ve akran grupları içerisinde dini aidiyet duygusu geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Özellikle göçmen topluluklar için hafta sonu okulları, çocukların ana dillerini, kültürlerini ve dini bilgilerini öğrenmelerine olanak tanıyan önemli bir platformdur. Bu okullar, genellikle dini cemaatler veya dernekler tarafından kurulmakta ve çocuklara camilerde veya özel dersliklerde dini eğitim sunmaktadır. Örneğin, Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde Türk toplumu tarafından kurulan hafta sonu Kur'an kursları ve Türkçe okulları, çocukların dini ve kültürel kimliklerini korumalarında ve geliştirmelerinde kritik bir rol oynamaktadır (Çiftçi, 2024). Bu okullar, çocukların hem dini bilgilerini pekiştirmelerine hem de akran grupları içerisinde dini kimliklerini güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak, bu tür okulların yasal statüsü, müfredat içeriği ve denetimi zaman zaman tartışma konusu olabilmektedir.

2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ve Dini Vakıflar

Dini cemaatlere ait sivil toplum kuruluşları ve vakıflar, din eğitimi alanında geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar, çocuklara ve gençlere yönelik eğitim programları, seminerler, konferanslar, yaz kampları ve kültürel etkinlikler düzenleyerek aile içi eğitimi desteklemekte ve tamamlamaktadır. Örneğin, Almanya'daki Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Toplumu Milli Görüş (İMG) veya Batı Avrupa ülkelerde faaliyette bulunan çeşitli İslami dernekler, gençlere yönelik dini ve kültürel eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Bu STK'lar, gençlerin dini bilgilerini artırmanın yanı sıra, dini değerleri günlük yaşamlarına entegre etmelerine, toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmelerine ve gönüllülük faaliyetlerine katılmalarına yardımcı olmaktadır (Akın, 2020). STK'lar, aynı zamanda, dini cemaatler arasında işbirliğini teşvik ederek ortak projeler geliştirmekte ve din eğitimi alanındaki eksiklikleri gidermeye çalışmaktadır. Bu kuruluşlar, dini eğitim materyallerinin geliştirilmesi, öğretmen eğitimleri ve dini danışmanlık hizmetleri gibi alanlarda da önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak, STK'ların finansman kaynakları, siyasi baskılar ve toplumsal kabul düzeyleri, faaliyetlerinin kapsamını ve etkinliğini etkileyebilmektedir. Bazı ülkelerde, dini STK'lara yönelik şüpheli yaklaşımlar veya kısıtlayıcı düzenlemeler, bu kuruluşların faaliyetlerini zorlaştırabilmektedir.

2.2.4. Özel Dini Okullar

Ailelerin çocuklarına kendi dini inançları doğrultusunda daha kapsamlı bir eğitim vermek istediklerinde başvurabilecekleri bir diğer imkân da özel dini okullardır. Bu okullar, genellikle belirli bir dini cemaate ait olup, dini eğitimin yanı sıra ulusal müfredatı da sunmaktadır. İngiltere'deki kilise okulları veya Almanya'daki özel Müslüman okulları bu duruma örnek teşkil etmektedir (Köylü, 2017). Bu okullar, çocukların dini kimliklerini güçlendirirken, aynı zamanda akademik başarılarını da desteklemeyi hedeflemektedir. Ancak, özel dini okulların sayısı, erişilebilirliği ve finansal sürdürülebilirliği ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde, bu okullar devletten finansal destek alabilirken, bazılarında tamamen özel kaynaklarla finanse edilmektedir. Ayrıca, özel dini okulların müfredat içeriği, öğretmen yeterlilikleri ve toplumsal entegrasyon üzerindeki etkileri konusunda zaman zaman tartışmalar yaşanabilmektedir. Özellikle Müslüman özel okulları, bazı Batı Avrupa ülkelerinde entegrasyonu engellediği veya paralel toplumlar oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilere maruz kalabilmektedir (Altıntaş, 2015). Bu eleştirilere rağmen, özel dini okullar, dini kimliğin korunması ve aktarılması açısından önemli bir alternatif sunmaya devam etmektedir.

Bu kurumsal imkânlar, Batı Avrupa'daki ailelerin çocuklarına dini eğitim verme çabalarını desteklemekte ve onlara farklı seçenekler sunmaktadır. Ancak, her bir imkânın kendine özgü avantajları ve dezavantajları bulunmakta olup, etkin kullanımları için sürekli iyileştirme ve adaptasyon gerekmektedir. Özellikle, sekülerleşen toplumlarda dini eğitimin etkisini ve çekiciliğini artırmak için bu kurumların modern pedagojik yaklaşımları benimsemesi ve gençlerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi büyük önem taşımaktadır.

3. Sınırlılıklar

3.1. Sekülerleşme ve Nesiller Arası Sekülerleşme

Sekülerleşme, Batı Avrupa toplumlarının modernleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmış ve dinin toplumsal yaşamdaki rolünün yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu süreç, sadece dini kurumların etkisinin azalmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bireylerin dini inanç ve pratiklere olan bağlılıklarında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Sekülerleşme teorileri, dinin kamusal alandan çekilerek özel alana hapsediğini, dini bilginin ve otoritenin bilim ve rasyonel düşünce karşısında gerilediğini savunmaktadır (Berger, 2011). Batı Avrupa ülkelerinde gözlemlenen sekülerleşme olgusu, dinin toplumsal yaşamdaki etkisinin azalması ve bireylerin dini inanç ve pratiklerden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Bu süreç, özellikle nesiller arası sekülerleşme şeklinde kendini göstermektedir; yani her yeni nesilde dindarlığın bir önceki nesle göre daha zayıf seyretmesine yol açmıştır (Bayer, 2022). Sekülerleşme, Batı Avrupa toplumlarının modernleşme süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve dinin kamusal alandan özel alana çekilmesiyle karakterize olmuştur. Bu durum, dini kurumların toplumsal hayattaki etkisini azaltırken, bireylerin dini tercihlerini daha kişisel bir mesele haline getirmiştir. Ancak, bu kişiselleşme süreci, dini bilginin ve pratiklerin nesiller arası aktarımını zorlaştırmaktadır. Aileler, çocuklarını seküler bir çevrede dini değerlerle yetiştirirken, dışarıdan gelen yoğun seküler etkilerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu mücadele, özellikle dini pratiklerin ve inançların günlük yaşamda daha az görünür olduğu toplumlarda daha da belirgin hale gelmektedir (Jacob - Kalter, 2013).

Bu durum, özellikle genç nesiller arasında dini aidiyetin ve pratiklerin zayıflamasına yol açan “nesiller arası sekülerleşme” olgusunu beraberinde getirmiştir. Her yeni nesil, bir önceki nesle göre daha az dindar olma eğilimi göstermekte, dini kurumlarla bağları zayıflamakta ve dini pratiklere daha az katılmaktadır. Öncelikle, ebeveynlerin kendileri de sekülerleşme sürecinden etkilenebilmekte, dini bilgi düzeyleri veya dini pratiklere olan bağlılıkları azalabilmektedir. Bu durum, çocuklarına dini değerleri aktarma konusunda yeterli motivasyona veya bilgiye sahip olmamalarına yol açabilmektedir. Bunun neticesinde, ailelerin çocuklarına dini değerleri aktarmada ciddi zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Okul, medya, arkadaş çevresi gibi sosyalleşme kanallarının taşıdığı seküler ve bireyci değerler, ailenin verdiği dini eğitimle sık sık çatışmaktadır. Bu çatışma, gençlerin dini inançlarını sorgulamalarına, dini pratiklerden uzaklaşmalarına ve dini kimliklerini geri plana atmalarına yol açabilmektedir (Voas - Doeblen, 2020).

İkinci olarak, okul, medya, arkadaş çevresi ve dijital platformlar gibi sosyalleşme kanalları, yoğun bir şekilde seküler ve bireyci değerleri yaymaktadır. Bu değerler, genellikle dini değerlerle çatışmakta, gençlerin dini inançlarını sorgulamalarına ve dini pratiklerden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Örneğin, bireysel özgürlük, özerklik ve kişisel tatmin gibi değerler, dini öğretilerin sunduğu toplumsal sorumluluk, itaat ve fedakârlık gibi değerlerle çelişebilmektedir. Bu çatışma, gençlerin dini kimliklerini geliştirmelerini zorlaştırmakta ve onları dini değerler ile modern yaşam tarzı arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır (Davie, 2007).

Üçüncü olarak, sekülerleşme, dini bilginin ve otoritenin toplumsal alandaki meşruiyetini azaltmaktadır (Casanova, 1994; Aydın, 2010). Dini kurumlar ve dini liderler, gençlerin gözünde

daha az güvenilir veya çağdışı olarak algılanabilmektedir. Bu durum, gençlerin dini eğitim alma motivasyonlarını düşürmekte ve dini bilgiyi sadece geleneksel veya kültürel bir miras olarak görmelerine neden olabilmektedir (Subaşı, 2018; Yapıcı, 2009). Ayrıca, sekülerleşen toplumlarda dini pratiklerin kamusal alanda daha az görünür olması, gençlerin dini kimliklerini açıkça ifade etmelerini veya dini pratiklerini sürdürmelerini zorlaştırabilmektedir. Bu durum, dini kimliğin özel alana hapsolmasına ve kamusal alanda dini değerlerin temsilinin zayıflamasına yol açabilmektedir (Kirman, 2005; Aydın, 2010).

Göçmen kökenli aileler için sekülerleşme, daha da karmaşık bir boyut kazanmaktadır. Bu aileler, hem kendi içlerindeki nesiller arası sekülerleşme eğilimleriyle hem de içinde yaşadıkları çoğunluk toplumunun yoğun sekülerleşme baskısıyla mücadele etmek zorundadır. Göçmen gençleri, bir yandan ailelerinin dini ve kültürel beklentileriyle, diğer yandan ise Batı toplumunun sunduğu bireysel özgürlükler ve seküler yaşam tarzıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, gençlerde bir kimlik ikilemi yaratmakta ve onları iki farklı dünya arasında bir köprü kurmaya zorlamaktadır. Bu süreçte, bazı gençler dini kimliklerini tamamen reddedebilirken, bazıları ise dini kimliklerini yeniden yorumlayarak veya adapte ederek yeni bir sentez oluşturmaya çalışmaktadır (Verkuyten, 2007a). Ancak, bu sentez süreci genellikle sancılı olmakta ve gençlerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini zorlaştırmaktadır. Ailelerin kendi imkânlarıyla verdiği din eğitiminin, bu çok yönlü sekülerleşme baskısı karşısında yetersiz kalması, gençlerin dini kimliklerini koruma ve aktarma çabalarını sekteye uğratmaktadır (Verkuyten, 2007b).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle sekülerleşme ve nesiller arası sekülerleşme, Batı Avrupa ülkelerinde ailede din eğitiminin karşılaştığı en temel ve yaygın sınırlılıklardan biridir. Bu olgu, sadece dini pratiklerin azalmasına değil, aynı zamanda dini bilginin aktarımında, dini kimliğin oluşumunda ve dini değerlerin toplumsal alandaki meşruiyetinde de önemli zorluklar yaratmaktadır. Bu sınırlılıkların üstesinden gelmek için, din eğitiminin modern dünyanın gerçeklikleriyle uyumlu, gençlerin ihtiyaçlarına cevap verebilen ve sekülerleşme eğilimlerini dikkate alan yeni yaklaşımlara ihtiyacı vardır.

3.2. Kültürel Baskı ve Kimlik İkilemleri

Batı Avrupa toplumlarında yaşayan göçmen Müslüman ailelerin çocukları, içinde bulundukları çok kültürlü ve çoğulcu ortamda, ailelerinin ve cemaatlerinin dini ve kültürel değerleri ile çoğunluk toplumunun seküler yaşam tarzı arasında karmaşık bir kimlik ikilemi deneyimlemektedirler. Çünkü Batı Avrupa’da din eğitimi, sadece bilginin aktarımı değil, aynı zamanda çokkültürlü toplumlarda bir kimlik müzakeresi sürecidir. Bu bağlamda, aile içi dini eğitimin seküler kamusal alanla çatışması, gençlerde kültürel bir baskı hissi uyandırmakta ve kimlik ikilemlerine yol açmaktadır. Robert Jackson’ın vurguladığı üzere, öğrencilerin kendi dini ve kültürel dünyaları ile okulun sunduğu çoğulcu yapı arasındaki etkileşim, doğru bir yorumlayıcı yaklaşım sergilenmediğinde kimlik parçalanmalarına neden olabilmektedir (Jackson, 2015, 62). Dolayısıyla, entegrasyon politikaları çerçevesinde geliştirilecek modellerin, bireyin kültürel arka planını dışlamayan ve çokkültürlülük ekseninde öğrencinin kendi inanç dünyasını yansıtmaya imkân tanıyan bir derinliğe sahip olması elzemdir (Jackson, 2015). Bu ikilem, gençlerin aidiyet duygularını, benlik algılarını ve toplumsal entegrasyon süreçlerini derinden etkilemektedir (Verkuyten, 2007b). Özellikle Batı toplumlarının bireysel özgürlük, özerklik ve kişisel başarıya odaklanan değerleri, geleneksel aile yapısı, kolektif kimlik ve dini cemaatlerin normlarıyla çatışabilmektedir. Bu çatışma, gençlerin dini pratiklerini sürdürme, dini kimliklerini açıkça ifade etme ve dini eğitim alma süreçlerinde önemli bir kültürel baskı hissetmelerine neden olabilmektedir. Bu baskı, bazen dini kimliğin kamusal alanda gizlenmesine, dini sembollerin

kullanımından kaçınılmasına veya dini pratiklerin sadece özel alana indirgenmesine yol açabilmektedir (Bilgili, 2012).

Batı Avrupa toplumlarında yaşayan göçmen Müslüman ailelerin çocukları, ailelerinin ve cemaatlerinin dini değerleri ile içinde yaşadıkları çoğunluk toplumunun seküler yaşam tarzı arasında derin bir kimlik ikilemi yaşayabilmektedir (Emiroğlu, 2016). Bu ikilem, gençlerin aidiyet duygularını etkileyerek hem kültürel hem de dini kimliklerini şekillendirmede zorluklar yaratmaktadır. Özellikle Batı toplumlarının bireyci ve seküler değerleri, geleneksel aile yapısı ve dini cemaatlerin kolektif değerleriyle çatışabilmektedir. Bu durum, gençlerin dini pratiklerini sürdürme, dini kimliklerini açıkça ifade etme ve dini eğitim alma süreçlerinde önemli bir baskı hissetmelerine neden olabilmektedir. Bu baskı, bazen dini kimliğin gizlenmesine veya adapte edilmesine yol açabilmektedir (Arıcan - Bulut, 2020).

Kimlik ikilemi, özellikle göçmen gençlerin iki farklı kültürel ve dini dünya arasında bir köprü kurma çabasıyla ortaya çıkmaktadır. Bir yandan aile ve cemaat, dini ve kültürel mirasın korunmasını, geleneksel değerlere bağlı kalınmasını ve dini pratiklerin sürdürülmesini beklerken, diğer yandan okul, medya, arkadaş çevresi ve popüler kültür gibi dış sosyalleşme faktörleri, gençleri çoğunluk toplumunun değerlerine, yaşam tarzlarına ve tüketim alışkanlıklarına yönlendirmektedir. Bu çift yönlü baskı, gençlerin kendilerini “iki arada bir derede” hissetmelerine, aidiyet sorunları yaşamalarına ve hatta dini kimlikleriyle ilgili içsel çatışmalar yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu durum, dini pratiklerin azalmasına, dini kimliğin zayıflamasına ve hatta dini değerlerden tamamen uzaklaşmaya yol açabilmektedir. Bazı gençler, bu baskılar karşısında dini kimliklerini tamamen reddederek çoğunluk toplumuna asimile olmayı tercih ederken, bazıları ise dini kimliklerini yeniden yorumlayarak veya adapte ederek yeni bir sentez oluşturmaya çalışmaktadır (Crul - Vermeulen, 2003). Ancak, bu sentez süreci genellikle sancılı olmakta ve gençlerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini zorlaştırmaktadır.

Bu kimlik ikilemi, özellikle Müslüman gençlerin dini kimliklerini koruma ile içinde yaşadıkları topluma entegre olma arasında bir denge kurma çabasıyla ortaya çıkmaktadır. Bir yandan aile ve cemaat, dini ve kültürel değerlerin korunmasını beklerken, diğer yandan okul, medya ve arkadaş çevresi gibi dış sosyalleşme faktörleri, gençleri çoğunluk toplumunun değerlerine yönlendirmektedir. Bu çift yönlü baskı, gençlerin kendilerini iki kültür arasında sıkışmış hissetmelerine neden olabilmektedir. Bu durum, dini pratiklerin azalmasına, dini kimliğin zayıflamasına ve hatta dini değerlerden tamamen uzaklaşmaya yol açabilmektedir. Algılanan ayrımcılık ve İslamofobik yaklaşımlar, bu ikilemi daha da derinleştirmekte ve gençlerin dini kimlikleriyle barışık bir şekilde yaşamalarını zorlaştırmaktadır (Phalet - Fleischmann, 2018). Algılanan ayrımcılık ve İslamofobik yaklaşımlar, bu kimlik ikilemini daha da derinleştirmekte ve gençlerin dini kimlikleriyle barışık bir şekilde yaşamalarını zorlaştırmaktadır. Müslümanlara yönelik önyargılar, stereotipler ve ayrımcılık, gençlerin kendilerini dışlanmış, anlaşılmamış veya hedef alınmış hissetmelerine neden olabilmektedir. Bu durum, gençlerin dini kimliklerini olumsuz bir şekilde algılamalarına, dini aidiyetlerinden utanmalarına veya dini pratiklerini gizlemelerine yol açabilmektedir. Özellikle medyanın ve siyasi söylemlerin İslamofobik içerikleri, gençlerin dini kimliklerini kamusal alanda ifade etmelerini daha da zorlaştırmakta ve onları savunmacı bir pozisyona itebilmektedir (Allen, 2010). Bu kültürel baskı ve ayrımcılık ortamı, ailelerin çocuklarına dini eğitim verme çabalarını da olumsuz etkilemektedir. Aileler, çocuklarının dış dünyada karşılaşabilecekleri olumsuzluklar nedeniyle dini eğitim konusunda çekingen davranabilmekte veya çocuklarını dini pratiklerden uzak tutmaya çalışabilmektedirler. Bu durum, dini bilginin ve pratiklerin nesiller arası aktarımını zayıflatmakta ve gençlerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini engellemektedir.

Hollanda'daki Müslüman ailelerin din eğitimi pratiklerini inceleyen nitel çalışmalar, ebeveynlerin çocuklarına dini değerleri aktarırken pragmatik uzlaşmalar yapmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Ebeveynler, çocuklarının Batı toplumuna entegrasyonunu sağlamak ile dini kimliklerini korumak arasında bir denge kurmaya çalışmaktadırlar

Ebeveyn Görüşü (Hollanda): “Çocuğumun Hollandalı olmasını istiyorum, ama aynı zamanda iyi bir Müslüman olmasını da. Bu yüzden ona hem Kur'an'ı öğretiyorum hem de futbol oynamasına izin veriyorum. Camiye gitmek zorunda, ama arkadaşlarıyla da vakit geçirmeli. Bu dengeyi bulmak çok zor.” (Veer, 2016).

Beş Batı Avrupa ülkesinde (Belçika, İngiltere, Almanya, Hollanda ve İsveç) göçmen kökenli Müslüman gençlerin ulusal kimlik algısını inceleyen büyük ölçekli bir anket çalışması, dindarlık ile ulusal kimlik arasında karmaşık bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur :

“Özellikle, dinin önemi önemli ve anlamlı bir araçtır, bu da en bağlı Müslüman azınlık gençlerinin Avrupa ulusal kimliklerinden en çok dışlanan (veya kendilerini dışlayan) kişiler olduğu anlamına gelir.” (Fleischmann & Phalet, 2018).

Bu bulgu, makalenin ana temalarından biri olan kimlik ikilemi ve sekülerleşmenin baskısı konularını doğrudan desteklemektedir. Çalışma, Müslüman gençlerin ulusal kimlik algısındaki farklılıkların Almanya ve Belçika'da en belirgin, İngiltere ve Hollanda'da ise en az olduğunu göstererek, ulusal bağlamın önemini vurgulamaktadır.

Ailelerin kendi imkânlarıyla verdiği din eğitiminin, bu karmaşık sosyal ve kültürel baskılar karşısında yetersiz kalması, gençlerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini engelleyebilmektedir. Bu bağlamda, gençlerin hem dini hem de kültürel kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirebilecekleri destekleyici ortamların oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, gençlerin hem dini hem de kültürel kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirebilecekleri destekleyici ortamların oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu ortamlar, gençlerin dini kimliklerini olumlu bir şekilde benimsemelerine, farklı kültürler arasında köprü kurmalarına ve toplumsal entegrasyonlarını sağlamalarına yardımcı olacaktır. Ayrıca, okullarda ve diğer eğitim kurumlarında kültürel ve dini çeşitliliğe saygıyı teşvik eden, önyargıları kıran ve farklı inançlara sahip öğrenciler arasında karşılıklı anlayışı geliştiren programların uygulanması gerekmektedir. Bu tür yaklaşımlar, gençlerin kimlik ikilemlerini aşmalarına ve çok kültürlü toplumlarda kendilerini güvende ve değerli hissetmelerine katkıda bulunacaktır.

3.3. İslamofobik Yaklaşımlar ve Olumsuz Algılar

Batı Avrupa kamuoyunda İslam'a yönelik süregelen olumsuz algılar ve giderek artan İslamofobik yaklaşımlar, Müslüman gençlerin dini kimliklerini açıkça ifade etmelerini ve dini eğitim süreçlerini derinden etkileyen önemli bir sınırlılıktır. 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve sonrasında Avrupa'da yaşanan Madrid, Londra, Paris, Brüksel gibi şehirlerdeki terör eylemleri, İslam'ın terörle ilişkilendirilmesine ve Müslümanlara karşı önyargıların ve ayrımcılığın artmasına neden olmuştur (Runnymede Trust, 1997). Bu durum, Müslüman gençlerin dini pratiklerini yerine getirme, dini sembolleri (başörtüsü, sakal vb.) kullanma ve dini eğitim alma süreçlerinde sosyal baskı, dışlanma ve ayrımcılıkla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Medyanın, siyasi söylemlerin ve bazı entelektüel çevrelerin bu olumsuz algıları pekiştirmesi, İslamofobinin toplumsal bir sorun haline gelmesine ve günlük yaşamın farklı alanlarına nüfuz etmesine yol açmaktadır (Sayyid - Vakil, 2010).

İslamofobi, sadece bireysel düzeyde yaşanan bir ayrımcılık olgusu olmanın ötesinde, kurumsal düzeyde de din eğitimi etkilemektedir. Okullarda, üniversitelerde ve diğer eğitim kurumlarında Müslüman öğrencilere yönelik önyargılı tutumlar, İslam din derslerinin içeriği, sunumu ve hatta

öğretmenlerin atanması üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Örneğin, bazı okullarda İslam din derslerinin müfredatı, İslam'ın barışçıl, hoşgörülü ve evrensel değerlerini yeterince yansıtmamakta veya öğrencilerin dini kimliklerini olumlu bir şekilde geliştirmelerine katkı sağlayamamaktadır. Buna karşın, İslam'ın sadece belirli bir kültürel veya etnik gruba ait bir din olarak algılanmasına neden olabilen veya aşırılıkçı yorumlara odaklanan bir müfredat sunulabilmektedir. Bu durum, gençlerin dini bilgilerini eksik veya çarpıtılmış bir şekilde öğrenmelerine yol açabilmektedir (Council of Europe, 2011).

Batı Avrupa kamuoyunda İslam'a yönelik var olan olumsuz algılar ve İslamofobik yaklaşımlar, gençlerin dini kimliklerini açıkça ifade etmelerini zorlaştıran önemli bir sınırlılıktır (Er - Ataman, 2008). Özellikle 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Avrupa'da yaşanan terör olayları, Müslümanlara karşı önyargıları ve ayrımcılığı artırmış, İslam'ın terörle ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Bu durum, Müslüman gençlerin dini pratiklerini yerine getirme, dini sembollerini kullanma ve dini eğitim alma süreçlerinde sosyal baskı ve ayrımcılıkla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Medyanın ve siyasi söylemlerin bu olumsuz algıları pekiştirmesi, İslamofobinin toplumsal bir sorun haline gelmesine katkıda bulunmaktadır (Varol, 2019).

İslamofobi, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kurumsal düzeyde de din eğitimi etkilemektedir. Okullarda ve diğer eğitim kurumlarında Müslüman öğrencilere yönelik önyargılı tutumlar, İslam din derslerinin içeriği ve sunumu üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Örneğin, bazı okullarda İslam din derslerinin müfredatı, İslam'ın barışçıl ve hoşgörülü yönlerini yeterince vurgulamayabilir veya öğrencilerin dini kimliklerini olumlu bir şekilde geliştirmelerine olanak tanımayabilir. Ayrıca, İslamofobik söylemler, Müslüman ailelerin çocuklarını dini eğitim kurumlarına gönderme konusundaki endişelerini artırabilmekte ve bu kurumların toplumdaki kabulünü zorlaştırmaktadır (Temel - Aydın, 2025). Bu durum, ailelerin çocuklarına dini değerleri aktarma çabalarını sekteye uğratmakta ve gençlerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerini engellemektedir. İslamofobi, aynı zamanda, Müslüman eğitimcilerin ve dini liderlerin toplumda kabul görmesini ve etkili bir şekilde hizmet vermesini de zorlaştırmaktadır (Samur, 2016). Bu durum, din eğitimi alanında nitelikli insan kaynağı eksikliğine yol açabilmekte ve mevcut eğitimcilerin motivasyonunu düşürebilmektedir.

İslamofobinin din eğitimi üzerindeki bir diğer etkisi de gençlerin dini kimliklerini savunmacı bir pozisyonda geliştirmelerine neden olmasıdır. Sürekli olarak dışarıdan gelen olumsuz algılar ve eleştirilerle karşılaşan gençler, dini kimliklerini bir savunma mekanizması olarak kullanabilmekte veya dini aidiyetlerini daha radikal bir şekilde ifade etme eğilimi gösterebilmektedirler. Bu durum, dini kimliğin sağlıklı bir şekilde içselleştirilmesini engelleyebilmekte ve gençlerin dini değerleri pozitif bir şekilde yaşamalarına engel olabilmektedir. Bu nedenle, İslamofobi ile mücadele, sadece ayrımcılığın önlenmesi değil, aynı zamanda gençlerin dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirebilmeleri için de kritik öneme sahiptir. Bu mücadele, eğitim, medya ve siyaset alanında kapsamlı ve çok yönlü stratejiler gerektirmektedir.

3.4. İslami Bilgi Kaynaklarının ve Eğitimcilerin Niteliği, Cemaatler Arası Farklılıklar ve Pedagojik Metodoloji Eksiklikleri

Batı Avrupa ülkelerinde ailede din eğitiminin karşılaştığı bir diğer önemli sınırlılık, İslami bilgi kaynaklarının ve eğitimcilerin niteliği, farklı cemaatler arasındaki yaklaşımsal farklılıklar ve modern Batı yaşamının gerçeklikleriyle uyumlu, pedagojik açıdan sağlam bir din eğitimi metodolojisinin geliştirilememiş olmasıdır. Bu sorunlar, din eğitiminin içeriğini, sunumunu ve gençlerin dini bilgilerini güncel yaşamlarıyla ilişkilendirme becerilerini doğrudan etkilemektedir. Birçok durumda, din eğitimi materyalleri ve müfredatlar, göçmenlerin geldikleri ülkelerin kültürel ve dini bağlamına göre hazırlanmış olup, Batı Avrupa'nın seküler ve çoğulcu ortamına

tam olarak uyum sağlayamamaktadır. Bu materyaller, genellikle geleneksel İslami ilimlere odaklanmakta, ancak gençlerin karşılaştığı modern etik, felsefi ve sosyal sorunlara yeterince cevap verememektedir. Örneğin, cinsiyet eşitliği, çevre bilinci, insan hakları gibi konularda İslami perspektiften güncel ve kapsayıcı bir yaklaşım sunulmaması, gençlerin dini bilgilerini kendi yaşam deneyimleriyle ve Batı toplumunun değerleriyle bağdaştırmakta zorlanmalarına neden olmaktadır. Bu durum, gençlerin hem dini bilgilerini güncel yaşamlarıyla ilişkilendirmekte zorlanmalarına hem de dini kimliklerini modern dünyada anlamlandırmakta güçlük çekmelerine neden olmaktadır (Aydın, 2001).

Batı Avrupa’da din eğitimcilerinin hukuki statülerinin netleşmesi de oldukça uzun zaman almıştır. Örneğin Belçika’da İslam din dersi öğretmenlerinin norm kadrolarının belirlenmesi ve yasal çerçeveye alınması ancak 1999 ve 2002 yılında gerekli düzenlemeler yapılarak gerçekleştirilebilmiştir. 2002 yılının Ekim ayında iki müfettişin atanmasıyla İslam din dersi tam bir resmi statüye kavuşmuştur (Onur, 2023). Eğitimcilerin niteliği de önemli bir sorundur. Birçok din eğitimi veren kişi, pedagojik formasyon eksikliği yaşamakta veya Batı Avrupa’daki gençlerin ihtiyaçlarına yönelik modern eğitim yaklaşımlarına hakim olamamaktadır (Gökmen, 2023). Bu durum, din eğitiminin sadece bilgi aktarımından ibaret kalmasına, gençlerin eleştirel düşünme, sorgulama ve dini değerleri kendi yaşamlarına entegre etme becerilerini geliştirememesine yol açabilmektedir. Ayrıca, farklı İslami cemaatler arasındaki teolojik ve metodolojik farklılıklar, din eğitimi konusunda bir bütünlük ve koordinasyon eksikliğine neden olabilmektedir. Her cemaatin kendi eğitim anlayışını benimsemesi, ortak bir müfredat veya pedagojik yaklaşım geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu parçalanmış yapı, dini eğitimin kalitesini düşürmekte ve gençlerin dini kimliklerini sağlam temeller üzerine inşa etmelerini engellemektedir. Ayrıca, cemaatler arası rekabet veya güvensizlik, ortak projelerin geliştirilmesini ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını da engellemektedir. Bu da Müslüman gençlerin farklı cemaatler arasında dini eğitim konusunda farklı deneyimler yaşamasına ve bazen çelişkili bilgilerle karşılaşmasına neden olabilmektedir (Medeni, 2013).

Avusturya’da Müslüman ebeveynlerin din eğitimi yaklaşımlarını inceleyen bir karma yöntem çalışması, ebeveynlerin farklı eğitim tiplerine ayrıldığını göstermiştir. Bu tiplerden biri olan ve dini eğitime mutlak üstünlük atfeden ebeveynler, geleneksel ve ezberci bir yaklaşımı benimsemektedirler [1].

Zehra (39, Viyana, Anaokulu Çalışanı): “İslami değerler benim için açıkça en önemli. (...) Yani, ana şey beş vakit namaz kılmak ve gerçekten İslam’ı yaşamaktır. Bir kişiyi ancak İslam’ı yaşıyorsa güçlü karakterli olarak görüyorum. Çünkü demek istediğim, bu toplum içinde bu gerçekten güçlü bir eylemdir. Eğer İslam’ın kurallarına gerçekten uyarırsanız, düzenli olursunuz. (...) Ve çocuklarımın da bu tür bir yönelime ve yaşam biçimine sahip olmasını istiyorum. Bu yüzden onlara temel bilgileri öğretmeye şimdiden başladım.” (Kolb, 2023).

Bu alıntı, ebeveynin din eğitimi sadece bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda seküler bir toplumda kimlik ve disiplin kazanma aracı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada, bu ebeveynlerin okulda verilen din eğitiminin kendi ideallerine uymaması durumunda çocuklarını okuldan alma eğiliminde oldukları da belirtilmiştir.

Modern Batı yaşamının getirdiği yeni meydan okumalar karşısında, geleneksel din eğitimi yaklaşımları yetersiz kalabilmektedir. Özellikle gençlerin dijital çağda bilgiye kolay erişimi, farklı dünya görüşleriyle karşılaşmaları ve bireysel sorgulamalarının artması, din eğitiminin daha interaktif, katılımcı, diyalog odaklı ve güncel bir metodolojiye sahip olmasını gerektirmektedir. Ancak, bu alandaki pedagojik yeniliklerin ve araştırmaların yetersizliği, din eğitiminin güncel ihtiyaçlara cevap vermesini engellemektedir. Bu eksiklikler, ailelerin çocuklarına dini değerleri

aktarma çabalarını daha da zorlaştırmakta ve gençlerin dini kimliklerini sağlam temeller üzerine inşa etmelerini engellemektedir. Bu nedenle, din eğitimi alanında akademik araştırmaların artırılması, pedagojik modellerin geliştirilmesi ve eğitimcilerin sürekli mesleki gelişimlerinin desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Sonuç ve Çözüm Önerileri

Batı Avrupa ülkelerinde ailede din eğitimi hem önemli imkânlarla hem de ciddi sınırlılıklara sahiptir. Hukuki zemin ve ailenin birincil rolü, din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde ebeveynlere çocuklarını kendi inançları doğrultusunda yetiştirme hakkı tanımaktadır. Devlet okullarındaki din eğitimi dersleri, hafta sonu okulları, sivil toplum kuruluşları ve özel dini okullar gibi kurumsal imkânlar da aile içi eğitimi desteklemekte ve çocukların dini kimliklerini pekiştirmelerine olanak tanımaktadır. Ancak, sekülerleşme olgusu, nesiller arası sekülerleşme, kültürel baskı, kimlik ikilemleri, İslamofobik yaklaşımlar, İslami bilgi kaynaklarının ve eğitimcilerin niteliği, cemaatler arası farklılıklar ve pedagojik metodoloji eksiklikleri gibi faktörler, ailede din eğitimi zorlaştıran temel sınırlılıkları oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, Batı Avrupa’da ailede din eğitiminin etkinliğini artırmak ve karşılaşılan sınırlılıkları aşmak için bütüncül ve pedagojik temelleri sağlam eğitim modellerine acil ihtiyaç duyulmaktadır. Bu modeller, aile içi eğitimi, okul ve sivil toplum kuruluşlarıyla entegre eden, gençlerin kimlik arayışlarına ve modern dünyanın meydan okumalarına cevap verebilen yaklaşımları içermelidir. Aşağıda, bu doğrultuda bazı çözüm önerileri sunulmaktadır:

Entegre Eğitim Modellerinin Geliştirilmesi: Din eğitiminin sadece aile içinde veya tek bir kurumda yürütülmesi, modern Batı toplumlarının karmaşık yapısı göz önüne alındığında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, aile, okul ve sivil toplum kuruluşları arasında daha güçlü bir işbirliği ve koordinasyon sağlanması hayati öneme sahiptir. Okullar, dini cemaatlerle işbirliği yaparak, müfredatlarını güncelleyerek ve din eğitimi derslerini daha kapsayıcı hale getirerek ailelerin çabalarını desteklemelidir. Bu işbirliği, öğrencilerin hem akademik hem de dini gelişimlerini destekleyecek bütüncül bir eğitim ortamı oluşturacaktır. Örneğin, devlet okullarında sunulan din dersleri, sadece bilgi aktarımına odaklanmak yerine, öğrencilerin dini değerleri günlük yaşamlarıyla ilişkilendirmelerine ve farklı inançlara saygı duymalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanmalıdır. Sivil toplum kuruluşları ise, ailelere yönelik eğitim programları, danışmanlık hizmetleri ve gençlere yönelik kültürel etkinlikler düzenleyerek din eğitimiye katkıda bulunmalıdır. Bu kuruluşlar, gençlerin dini bilgilerini artırmanın yanı sıra, dini değerleri günlük yaşamlarına entegre etmelerine ve toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Bu entegre yaklaşım, gençlerin farklı ortamlarda dini bilgilerini pekiştirmelerine ve dini kimliklerini tutarlı bir şekilde geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca, bu işbirliği, farklı kurumlar arasındaki kaynakların ve uzmanlıkların paylaşılmasını sağlayarak din eğitiminin genel kalitesini artıracaktır.

Pedagojik Metodolojinin Güçlendirilmesi: Din eğitimi alanında çalışan eğitimcilerin pedagojik formasyonları güçlendirilmeli ve modern eğitim yaklaşımları konusunda sürekli eğitimler verilmelidir. Geleneksel ezberci yaklaşımların yerine, gençlerin eleştirel düşünme, sorgulama, tartışma ve dini değerleri kendi yaşamlarına entegre etme becerilerini geliştirmeye odaklanan interaktif, katılımcı ve deneyimsel öğrenme yöntemleri benimsenmelidir. Örneğin, vaka çalışmaları, grup tartışmaları, proje tabanlı öğrenme ve dini metinlerin güncel sorunlar bağlamında yorumlanması gibi yöntemler kullanılabilir. Bu tür yaklaşımlar, gençlerin dini konulara olan ilgisini artıracak ve dini bilgilerini günlük yaşamlarıyla ilişkilendirmelerini sağlayacaktır. Ayrıca, dijital araçlar ve platformlar, din eğitiminde daha etkin bir şekilde

kullanılmalıdır. Online dersler, interaktif uygulamalar, dini içerikli dijital oyunlar ve sosyal medya platformları, gençlerin dini bilgiye erişimini kolaylaştıracak ve öğrenme süreçlerini daha çekici hale getirecektir. Eğitimciler, bu araçları etkin bir şekilde kullanarak gençlerin dijital dünyadaki dini sorgulamalarına cevap verebilmeli ve onları doğru bilgi kaynaklarına yönlendirebilmelidir.

Kapsayıcı ve Güncel Müfredat Geliştirilmesi: Din eğitimi müfredatları, Batı Avrupa toplumlarının çok kültürlü ve seküler yapısına uygun olarak güncellenmelidir. Müfredatlar, sadece dini bilgileri değil, aynı zamanda farklı inançlara ve kültürlere saygıyı, hoşgörüyü, diyalogu ve evrensel insan hakları değerlerini de içermelidir. Gençlerin karşılaştığı güncel sorunlara (kimlik ikilemleri, İslamofobi, sekülerleşme, çevre sorunları, etik ikilemler vb.) dini perspektiften cevaplar sunan, onların yaşam deneyimleriyle örtüşen ve sorgulamalarını teşvik eden bir içerik sunulmalıdır. Örneğin, dini metinlerin modern bilimsel bulgularla nasıl bağdaştırılabileceği, dini değerlerin toplumsal adalete nasıl katkıda bulunabileceği veya farklı dinlerin ortak insani değerler etrafında nasıl bir araya gelebileceği gibi konular müfredata dâhil edilebilir. Ayrıca, müfredatlar, İslami bilgi kaynaklarının zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtmalı, ancak aynı zamanda aşırılıkçı yorumlardan uzak durarak ılımlı ve evrensel değerleri ön plana çıkarmalıdır. Bu, gençlerin dini bilgiyi daha geniş bir perspektiften anlamalarına ve dini kimliklerini daha kapsayıcı bir şekilde geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

İslamofobi ile Mücadele ve Olumlu Algı Oluşturma: İslamofobi ile mücadele, sadece Müslüman toplulukların değil, tüm toplumun sorumluluğundadır. Hükümetler, sivil toplum kuruluşları, medya ve eğitim kurumları, İslamofobik söylemlerle mücadele etmek ve İslam'a yönelik olumlu algılar oluşturmak için ortak çaba göstermelidir. Eğitim kurumları, İslamofobiye karşı farkındalık oluşturmali, önyargıları kırmalı ve farklı inançlara sahip öğrenciler arasında karşılıklı anlayışı teşvik etmelidir. Örneğin, okullarda dinler arası diyalog programları düzenlenebilir, İslam kültürü ve medeniyeti hakkında doğru bilgiler sunan dersler verilebilir ve Müslüman öğrencilerin dini kimliklerini rahatça ifade edebilecekleri güvenli ortamlar oluşturulabilir. Medya, İslam ve Müslümanlar hakkında doğru ve dengeli haberler yaparak, stereotipleri kırmalı ve olumlu örnekleri ön plana çıkarmalıdır. Müslüman topluluklar da kendi içlerinde şeffaflığı artırarak, diyalog kanallarını açık tutarak ve topluma entegrasyonu destekleyerek olumlu algıların oluşmasına katkıda bulunmalıdır. Bu, gençlerin dini kimliklerini savunmacı bir pozisyonda geliştirmek yerine, özgüvenli ve pozitif bir şekilde benimsemelerine yardımcı olacaktır.

Eğitimci ve Lider Yetiştirme Programları: Nitelikli din eğitimcisi ve dini lider yetiştirme programları geliştirilmelidir. Bu programlar, sadece dini bilgiye sahip değil, aynı zamanda pedagojik becerilere, Batı Avrupa kültürü ve toplumu hakkında bilgiye ve gençlerin ihtiyaçlarına duyarlı kişileri yetiştirmelidir. Eğitimciler, gençlerin karşılaştığı kimlik ikilemleri, sekülerleşme ve İslamofobi gibi sorunlara çözüm üretebilecek donanıma sahip olmalıdır. Ayrıca, farklı İslami cemaatler arasında işbirliğini teşvik eden ve ortak eğitim standartları geliştiren platformlar oluşturulmalıdır. Bu sayede, din eğitimi alanında kalitenin artırılması ve cemaatler arası farklılıkların bir zenginlik olarak görülmesi sağlanabilir. Üniversiteler ve dini kurumlar, bu alanda ortak lisansüstü programlar açabilir, uluslararası değişim programları düzenleyebilir ve eğitim materyalleri geliştirmek için işbirliği yapabilirler. Ayrıca, dini liderlerin ve eğitimcilerin sürekli mesleki gelişimlerini destekleyen, güncel konuları ele alan ve yeni pedagojik yaklaşımları tanıtan seminerler ve atölye çalışmaları düzenlenmelidir.

Sonuç olarak, Batı Avrupa ülkelerinde ailede din eğitimi, karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Mevcut imkânların etkin bir şekilde kullanılması ve sınırlılıkların aşılması için bütüncül, pedagojik açıdan sağlam ve işbirliğine dayalı yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu sayede, genç

nesillerin hem dini kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmeleri hem de içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamaları mümkün olacaktır. Bu çalışmada sunulan çözüm önerileri, Batı Avrupa bağlamında din eğitiminin geleceğine yönelik kapsamlı bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, sadece Müslüman topluluklar için değil, tüm Batı Avrupa toplumları için daha kapsayıcı, hoşgörülü ve uyumlu bir gelecek inşa etmeye katkıda bulunacaktır.

Din ve vicdan özgürlüğü, modern demokratik devletlerin temelini oluşturan evrensel insan haklarından biridir. Batı Avrupa ülkelerinin anayasaları ve uluslararası sözleşmeler, bu özgürlüğü güvence altına alarak bireylerin inançlarını serbestçe yaşama, yayma ve çocuklarını bu inançlar doğrultusunda yetiştirme hakkını tanımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları, bu hakkın kapsamını ve sınırlarını belirlemede merkezi bir rol oynamaktadır. AİHM, ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve öğretiminde dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesi hakkını vurgulamakta, bu hakkın devletin eğitim programlarını belirlemedeki yetkisiyle dengelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu denge, genellikle dini derslerden muafiyet, alternatif din eğitimi seçenekleri veya devlet okullarında dini cemaatlerin talepleri doğrultusunda din derslerinin sunulması gibi uygulamalarla sağlanmaktadır. Bu hukuki çerçeve, ailelerin çocuklarına dini eğitim verme özgürlüğünü korurken, aynı zamanda devletin eğitimdeki rolünü ve toplumun genel çıkarlarını da gözetmektedir.

Ailenin din eğitimindeki birincil rolü, sosyolojik ve pedagojik açıdan da büyük önem taşımaktadır. Çocuklar, dini değerleri, ritüelleri ve ahlaki normları ilk olarak aile ortamında deneyimlerler. Aile, çocuğun dini kimliğinin oluştuğu, dini pratiklerin öğrenildiği ve dini bilincin geliştiği ilk sosyalizasyon kurumudur. Bu bağlamda, anne- babanın dini inançları, pratikleri ve tutumları, çocuğun dini gelişiminde belirleyici bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalar, ebeveynlerin dini bağlılık düzeyinin, çocukların dini inanç ve pratiklerini benimseme olasılığını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, büyükanne ve büyükbabaların da dini aktarım sürecinde önemli bir rol oynadığı, özellikle göçmen ailelerde kültürel ve dini mirasın korunmasında köprü görevi gördükleri belirtilmektedir. Aile içinde dini hikâyelerin anlatılması, dini bayramların kutlanması, dini ritüellerin birlikte icra edilmesi gibi pratikler, çocuğun dini aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve dini kimliğinin sağlam temeller üzerine inşa edilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, modern Batı toplumlarında ailenin bu birincil rolü, çeşitli faktörler nedeniyle zorluklarla karşılaşabilmektedir. Sekülerleşme, bireyselleşme ve değişen aile yapıları, dini değerlerin nesiller arası aktarımını etkileyebilmektedir. Ebeveynlerin dini bağlılık düzeyindeki düşüş, dini bilginin yetersizliği veya dini pratiklere olan ilginin azalması, çocuklara aktarılan dini mirasın zayıflamasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, ailenin din eğitimindeki rolünü güçlendirmek için dışarıdan destekleyici mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu destekleyici mekanizmalar, dini cemaatler, sivil toplum kuruluşları ve hatta devletin sunduğu bazı imkânlar aracılığıyla sağlanabilmektedir. Ailenin dini aktarım sürecindeki etkinliğini sürdürebilmesi için hem kendi iç dinamiklerini güçlendirmesi hem de dışarıdan gelen destekleri etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akın, A. (2020). Avrupa'da yetişkin din eğitimi örneği olarak Viyana İslam Araştırmaları Enstitüsü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 186–203.
- Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Ashgate Publishing.
- Altıntaş, M. E. (2015). Batı Avrupa'da özel Müslüman okullarının karşılaştıkları sorunlar: İngiltere, Hollanda ve Fransa örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 69–103.

- Arıcan, M., & Bulut, R. (2020). Avrupa’da yaşayan Türkler’de dini kimlik ve aidiyet algısı: Sandıklı örneği. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 7(1), 1–14.
- Aydın, M. Z. (2001). Avrupa Birliği ülkelerinde din eğitimi ve Türkiye ile karşılaştırılması. *Diyanet Avrupa*, 2(1), 25–40.
- Aydın, M. (2010). *Gençliğin dini ve sosyal değerleri*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Bayer, A. (2022). *Sekülerleşme ve din*. İksad Yayınevi.
- Berger, P. L. (2011). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Open Road Media.
- Bilgili, A. (2012). European Muslims and their integration: The case of Germany. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32(1), 5–21.
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. University of Chicago Press.
- Council of Europe. (2011). *Guidelines for educators on countering intolerance and discrimination against Muslims: Addressing Islamophobia through education*. OSCE.
- Crul, M., & Vermeulen, H. (2003). The second generation in Europe. *International Migration Review*, 37(4), 965–986.
- Cumper, P. (2012). Religious education in Europe in the twenty-first century. In M. Hunter-Henin (Ed.), *Law, religious freedoms and education in Europe* (pp. 207–227). Routledge.
- Çiftçi, A. (2024). Dil ve kültür arasındaki köprü olarak hafta sonu Türkçe okulları. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 7(3), 500–509.
- Davie, G. (2007). *The sociology of religion: A critical agenda*. Sage Publications.
- Demirtaş, S., & Furat, A. Z. (2023). Bir din eğitimi hakkı meselesi olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde muafiyet. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 16, 13–43. <https://doi.org/10.53112/tudear.1287758>
- Doğan, R. (2008). Avrupa Birliği sürecinde dinî kurumlar ve din eğitimi: Almanya modeli. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 1–43. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000967
- Emiroğlu, B. (2016). Avrupa Birliği’nin çokkültürlülük ile imtihanı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 91–121. <https://doi.org/10.21054/deuifd.284948>
- Er, T., & Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa’da birlikte yaşama tecrübesi üzerine. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 747–770.
- Fleischmann, F., & Phalet, K. (2018). Religion and national identification in Europe: Comparing Muslim youth in Belgium, England, Germany, the Netherlands, and Sweden. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 49(1), 135–159.
- Gökmen, H. (2023). Avrupa Müslüman kültürünün oluşumunda İslam okullarının rolü ve Euro İslam’ın imkânı üzerine bir değerlendirme (Hollanda-Arnhem örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 137–152.
- Jackson, R. (2015). *Din eğitimi: Yorumlayıcı bir yaklaşım* (M. Köylü, Çev.). Dem Yayınları.
- Jacob, K., & Kalter, F. (2013). Intergenerational change in religious salience among immigrant families in four European countries. *International Migration*, 51(3), 108–124. <https://doi.org/10.1111/imig.12108>
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve sekülerleşme*. Karahan Kitabevi.
- Kolb, J. (2023). Muslim diversity, religious formation and Islamic religious education: Everyday practical insights into Muslim parents’ concepts of religious education in Austria. *British Journal of Religious Education*, 45(2), 193–207.
- Köylü, M. (2017). Batı ülkelerinde din eğitimi: Genel bir bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 223–245.
- Llorent-Vaquero, M. (2018). Religious education in public schools in Western Europe. *International Education Studies*, 11(1), 1–10.
- Medeni, E. (2013). Din eğitiminde yeni bir yaklaşım: Yeterlilik modelleri ve eğitim standartları, Almanya ve Avusturya örneğinin Türkiye’ye uyarlanabilirliği. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 9–22. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344430>
- Onur, M. (2023). *Belçika’da din eğitimi: İslam din dersi (Valon-Brüksel örneği)* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

- Phalet, K., & Fleischmann, F. (2018). Religious identity and acculturation of immigrant minority youth: Toward a contextual and developmental approach. *European Psychologist*, 23(1), 32–43. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000309>
- Runnymede Trust. (1997). *Islamophobia: A challenge for us all*. <https://www.runnymedetrust.org/publications/islamophobia-a-challenge-for-us-all>
- Samur, H. (2016). Avrupa'daki İslamofobinin "Avrupalı" sebepleri. *Mukaddime*, 7(2), 295–319. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.88976>
- Sayyid, S., & Vakil, A. (Ed.). (2010). *Thinking through Islamophobia: Global perspectives*. Columbia University Press.
- Subaşı, N. (2018). *Gündelik hayat ve dinsellik*. İz Yayıncılık.
- Temel, M., & Aydın, H. (2025). İslam dini öğreticilerinin İslamofobik tecrübeleri: Almanya örneği. *Erciyes Akademi*, 39(1), 96–126. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1600836>
- Van der Veer, P. (2016). *The value of comparison: Religious education in the Netherlands*. Amsterdam University Press.
- Varol, F. B. A. (2019). Batı'nın bir ötekisi olarak İslam ve Müslümanlar: Batı Avrupa medyasında İslamofobinin temsili. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 215–235.
- Verkuyten, M. (2007a). Religious group identification and inter-religious relations: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(3), 341–357. <https://doi.org/10.1177/1368430207078695>
- Verkuyten, M. (2007b). *The social psychology of ethnic identity*. Psychology Press.
- Voas, D., & Doebler, S. (2020). Secularization in Europe: Religious change between and within birth cohorts. *Religion and Society in Central and Eastern Europe*, 4(1), 39–62.
- Yapıcı, A. (2009). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde Türk gençliğinin anlam dünyasında dinin yeri (Çukurova Üniversitesi örneği). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1–37.
- Yılmaz, Ö. (2007). Avrupa Birliği üye ülkelerinin ulus anayasalarında "Din ve Vicdan Özgürlüğü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 299–315.
- Zengin, M. (2023). *Batı Avrupa'da okullarda din eğitimi*. Dem Yayınları.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.